Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

DOI:10.17951/we.2021.7.2.29-44 | Wschód Europy • Восток Европы • East of Europe vol 7, 2 / 2021

Grzegorz Gil
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6444-9574
e-mail: grzegorz.gil@mail.umcs.pl

Subwersja w polityce (nie)bezpieczeństwa w Europie Wschodniej: wybrane problemy

Wprowadzenie

W XXI wieku „subwersja" (*subversion*[1]) jako „zagraniczna działalność wywrotowa" stała się ważnym elementem polityki bezpieczeństwa i budowania stref wpływów przez mocarstwa pokroju Federacji Rosyjskiej czy Chińskiej Republiki Ludowej. Wpisuje się ona w proces hybrydyzacji wojny i pokoju, oferując pośrednią metodę walki o wpływy międzynarodowe (wpływy w innych państwach). W ten sposób „wojna" adaptuje się do zasad ładu międzynarodowego, w którym bezpośrednie użycie siły jest deliktem (debellacja), ale także – a może nawet przede wszystkim – zbędnym ryzykiem militarnym i politycznym (*vide* spadająca tolerancja na ponoszenie ofiar). Choć tego rodzaju zagraniczna ingerencja była czymś typowym w okresie zimnej wojny, powraca ona w zmodyfikowanym kształcie na początku XXI w.

Problem w tym, że pojęcie „subwersja" nie było dotychczas stosowane w dziedzinie polskich nauk politycznych i nauk o bezpieczeństwie. Zamiast tego spotykamy raczej termin „działalność wywrotowa". Subwersja funkcjonuje jednak dosłownie jako dobrze ugruntowana kategoria w sztuce i studiach nad płcią kulturową (*gender*). Etymologia tego słowa wskazuje na związany z subwersją krytycyzm w stosunku do określonego przedmiotu i podejmowanie działań zmierzających do „podważania", „odwracania", „obalania" lub transformowania jego znaczeń lub funkcji. Tym samym w sensie artystycznym subwersja wiąże się z przyjęciem pewnej postawy krytycznej wobec jakiegoś

[1] Subwersja to „systematyczne dążenie do obalenia lub osłabienia rządu czy też systemu politycznego od środka przez osoby działające z ukrycia", https://www.merriam-webster.com/dictionary/subversion, inf. 09 XII 2021. Termin pochodzi od łacińskiego słowa *subvertere*, które oznaczało fizyczne niszczenie lub obalanie rządów (XIV w.).

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

obiektu lub idei (najczęściej wyrażających kulturę dominującą)[2]. Strategie subwersywne w sztuce zaczęły pojawiać się na początku XX w., będąc elementem artystycznej awangardy. W latach 80. XX w. stały się popularne w kontekście artystycznego „zawłaszczania", a w ostatnich dekadach także street artu.

Strategie te cechuje dwuznaczność i brak bezpośredniości przekazu, gdyż wiąże się on z kosmetycznymi przesunięciami semantycznymi w obrębie krytykowanego (atakowanego) dzieła. Można nawet powiedzieć, że subwersja nie jest działaniem wprost, ale aktywnością „na tyłach wroga". Dwa podstawowe sposoby rozumienia subwersji jako artystycznej ekspresji sprowadzają ją kolejno do metody (techniki) de- i rekontekstualizacji dzieła artystycznego oraz postawy krytycznej formułowanej przez „uwikłanie się" w treść danego wytworu kultury itd.[3] Należy zauważyć, że tak jak wykorzystywanie i manipulowanie treścią gotowych materiałów nie jest niczym nowym w literaturze i sztuce, w świecie polityki sensy czy wartości są konstruowane nieustannie[4].

Subwersja jako broń polityczna

Analogicznie rzecz biorąc, wydaje się zatem, że pewne elementy artystycznej subwersji można odszukać w domenie polityki i bezpieczeństwa, która bazuje na postawie krytycznej, rekontekstualizuje i wprowadza dwuznaczności. Podobnie jak sztuka w obszar działań subwersywnych może być zawłaszczona także polityka (historia). W dziedzinie wojskowości dobrze znanym pojęciem jest „sabotaż", z którym na ogół wiążą się działania wywrotowe (subwersję)[5]. Te dwa zjawiska są dobrze znane historii wojskowości, lecz dopiero dwie wojny światowe wykorzystywały je na „przemysłową" skalę. Bliższe spojrzenie na subwersję odsłania problemy definicyjne, a samo pojęcie wydaje się bardzo elastyczne. Tak bardzo, że w zasadzie trudno przesądzić, czy stanowi ona odrębną kategorię czy raczej kategorię zbiorczą dla różnych form ingerencji jednych państw w sprawy wewnętrzne drugich z wyraźnie destruktywnym zamiarem[6].

---

[2] Takie tłumaczenie występuje w języku francuskim: *action visant à saper les valeur et les institutions établies* (tłum. „działanie mające na celu podważanie istniejących wartości czy instytucji"), https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/subversion/75149, inf. 9 XII 2021. W literaturze pojęcie to bywa łączone także ze zjawiskami, które dokonują przewartościowania lub zrywają ze *status quo*, np. z pojawieniem się religii chrześcijańskiej (J. Ellul, *La subversion du christianisme*, Seuil, Paris 1984).

[3] Por. np. P. Marecki, *Strategie subwersywne w polskiej literaturze XXI wieku*, „Teksty Drugie" 2012, vol. 6, s. 313–324.

[4] Przykłady literatury subwersywnej, które celowały w zastany porządek społeczny, to m.in. książki Jonathana Swifta (*Skromna propozycja* z 1729 r.) czy George'a Orwella (*1984* z 1949 r.).

[5] Pojęcie sabotażu wywodzi się z języka francuskiego (*sabot* oznacza buty drewniaki noszone przez francuskich robotników, którzy w geście protestu wrzucali je w mechanizmy maszyn przemysłowych). W pewnym uproszczeniu sabotaż oznacza fizyczne przemieszczenie (zniszczenie) zasobów użytecznych dla wroga.

[6] W. Rosenau, *Subversion and Insurgency*, RAND Corporation, Santa Monica 2007, s. 4–6, https://www.rand.org/pubs/occasional_papers/OP172.html, inf. 9 XII 2021.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

W literaturze anglojęzycznej termin „subwersja" zaczął pojawiać się częściej w latach sześćdziesiątych XX w. jako przykład „wojny politycznej" (*political warfare*)[7]. Dotyczył on działań wpisanych w zimnowojenną rywalizację, które polegały na niejawnym osłabianiu reżimów opartych na wrogiej ideologii[8]. Celem maksymalnym tej aktywności było „odwrócenie" reżimów (*regime change*). W warunkach wzajemnie zagwarantowanego zniszczenia (MAD) taka strategia „poniżej progu wojny" oraz z aktywnym włączeniem lokalnych sympatyków (mniejszości etnicznych, partyzantów, milicji itd.) była opłacalna i względnie bezpieczna, przygotowując ewentualne pole do bardziej bezpośrednich działań. Choć obie taktyki dążą do zmiany (osłabienia) potencjału i/lub morale przeciwnika, subwersja nie jest jednak synonimem dywersji, czyli działania wojennego prowadzonego na terytorium wroga w celu dezorganizacji jego działań wojennych[9]. Ta pierwsza dzieje się na ogół „poniżej progu wojny", podczas gdy dywersja towarzyszy wojnie lub ją wywołuje[10]. Podobnie subwersją nie jest zdrada, sabotaż, bunt czy szpiegostwo. W zależności od sposobu definiowania subwersji będzie nam jednak bliżej lub dalej do innych form przemocy politycznej.

Co ciekawe, w okresie zimnowojennej rywalizacji z subwersją kojarzono wyłącznie działania drugiej strony (np. tajne operacje komunistów w państwach zachodnich), choć oczywiście strategia ta była stosowana konsekwentnie po obu stronach żelaznej kurtyny. Rzadkością były jednak przypadki skutecznego „odwrócenia" systemu politycznego bez uzupełnienia subwersji o klasyczne działania zbrojne. W ten sposób strategia subwersywna poprzedzała najczęściej bardziej otwarte starcia (np. powstania ruchów maoistowskich w Azji).

Cezura końca zimnej wojny pozwala dostrzec zmianę w subwersywnym dążeniu do zmiany. O ile zewnętrzne i bardziej bezpośrednie kontrolowanie władzy w innych państwach, z penetracją polityczną włącznie, było charakterystyczne dla okresu zimnej wojny[11], subwersja wydaje się obecnie elementem geostrategii mocarstw polegającym raczej na kreowaniu i podtrzymywaniu stanów pomiędzy słabością a upadkiem innych państw, przy wykorzystaniu czynnika technologicznego, a czasem także wskutek łamania tematów tabu. W tym drugim przypadku chodzi zwłaszcza o „weaponizację" różnych zjawisk, czyli ich dostosowanie do użycia jako broń. Te dwa okresy łączy jednak

[7] W ten sam sposób subwersję zdefiniował Ian Dear („osłabianie wrogiego rządu, sił zbrojnych, współpracujących z nim władz oraz [jego] sojuszników za pomocą metod innych niż militarne"). I. Dear, *Sabotage and subversion. The SOE and OSS at War*, History Press Limited, Brimscombe Port Stroud 2016, s. 6. Jeszcze szersze ujęcie zaproponował w 2010 roku Departament Obrony USA: „aktywność, która osłabia potencjał i morale innego państwa". Por. W. Rosenau, *op. cit.*, s. 4.

[8] P. Blackstock, *The Strategy of Subversion. Manipulating the Politics of Other Nations*, Quadrangle Books, Chicago 1964; B. Singh, *Quest for Political Power. Communist subversion and militancy in Singapore*, Marshall Cavendish Editions, Singapore 2015.

[9] https://sjp.pwn.pl/sjp/dywersja;2555857.html, inf. 12 XII 2021.

[10] Choć oczywiście w potocznym rozumieniu ta druga może także oznaczać zakłócanie życia politycznego i gospodarczego w czasie pokoju.

[11] Poniżej zmiany reżimu mieściło się m.in. finansowe wspieranie opozycji antykomunistycznej (np. pomoc CIA dla NSZZ „Solidarność").

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

intensywne wykorzystanie propagandy, także tej „czarnej", która ma sprawiać wrażenie, że została stworzona przez tych, których ma dyskredytować. Trzeba w tym miejscu zauważyć, że praktyki dezinformacyjne nie są zabronione przez prawo międzynarodowe. O ile szerzenie fałszywych wiadomości (*fake news*) może rodzić odpowiedzialność karną, przekazywanie zniekształconych (*distorted*) informacji do wiadomości publicznej nie jest zabronione[12].

Istotą subwersji jest zatem poruszanie się w „szarej strefie" kryzysu i konfliktu, w której trudno zidentyfikować sprawców lub mocodawców, a które daje przewagę. Inaczej niż w przypadku klasycznych, terytorialnych wojen element mobilności i zaskoczenia budowany jest zasadniczo w sposób pośredni w przestrzeni informacyjnej (infosferze)[13]. W poniższej tabeli przedstawiono subwersję w kontekście zmiany „systemowej", jaką był koniec zimnej wojny. Pewną metaforą pierwszego okresu może być „lotniskowiec" jako okręt projekcji siły, zaś współczesności – bezzałogowy „dron" MQ-9 Reaper zdolny do skutecznego rażenia celów zlokalizowanych daleko od centrum dowodzenia. Wykorzystywanie tego typu platform bezzałogowych w walce z terroryzmem jest przedmiotem ożywionej dyskusji od wielu lat. To między innymi przypadek zamordowania przez USA na lotnisku w Bagdadzie generała Ghasema Sulejmaniego, który kojarzony był z irańskimi działaniami subwersywnymi na Bliskim Wschodzie (m.in. w Iraku, Libanie czy Palestynie)[14].

Tab. 1. Zmiana w strategii subwersji

	Okres zimnej wojny	Po zimnej wojnie
Autorzy	Mocarstwa	
Motywacja	Ideologiczna (nienegocjowalność celu)	Polityczna (negocjowalność celu)
Cel główny	Zasadniczo pozytywny (obecność) Projekcja siły (*power*), Osłabianie lub zmiana reżimu	Zasadniczo negatywny (dezorientacja) Projekcja słabości (niestabilności), wspieranie separatyzmów (quasi-państw)
Formy	„Przedkinetyczne" i kinetyczne Penetracja polityczna, „doradcy", agenci wpływu, pomoc finansowa, terroryści	Niekinetyczne i „przedkinetyczne" Zakłócanie handlu Infiltracja (*proxy media*) Ingerencja cyfrowa (m.in. Wyborcza) Misje pokojowe (np. „mirotworcy")

[12] Por. np. B. Baade, *Fake News and International Law*, „European Journal of International Law" 2018, vol. 29, nr 4, s. 1357–1376.

[13] Walory podejścia pośredniego (*indirect approach*) w politycznym wykorzystywaniu środków militarnych (strategii) opisywał m.in. brytyjski historyk wojskowości Basil Liddell Hart. Zob. więcej idem, *Strategy*, 2nd rev. ed., Meridian, New York 1991.

[14] Irański generał G. Sulejmani dowodził siłami specjalnymi Kuds (*Qhods*) będącymi częścią Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej uznawanego przez USA za organizację terrorystyczną.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

	Okres zimnej wojny	Po zimnej wojnie
Autorzy		Mocarstwa
Formy	Zdefiniowane w przestrzeni Względnie tanie Mniej ludzkochłonne (grupy lokalne, agenci wpływu, terroryści)	Zdefiniowane w infosferze (*fake news*, *big data*) Względnie tanie i bezpieczne („uchodźcy", *front groups*), Kapitałochłonne (np. Rma[15])
Środki	Militarne i quasi-militarne	Weaponizacja zjawisk społecznych

Źródło: oprac. własne.

Oczywiście takie zestawienie nie oznacza, że bardziej współczesne i wysublimowane formy działań subwersywnych nie mogą przechodzić w aktywność bardziej „kinetyczną", a nawet otwarcie wrogą. W każdym przypadku oznaczałoby to jednak niepowodzenie stosowania klasycznych środków politycznych „poniżej progu użycia siły". W obu tych sytuacjach chodzi jednak o budowanie stref wpływów, generowanie zmiany politycznej, jej uniemożliwianie (np. działania rosyjskie w Donbasie po 2014 r.) lub komunikowanie ostrzeżenia (np. Chiny *versus* Litwa w 2021 r.[16]). Odnosząc się do działań „poniżej progu wojny", William Rosenau wymienił trzy formy subwersji:

1) działanie fałszywych grup funkcjonujących pod przykrywką (*front groups*);
2) infiltracja i wniknięcie do struktur państwa;
3) wzniecanie niepokojów społecznych.

Pierwsza forma pozwala na unikanie odpowiedzialności przez bezpośrednich sponsorów lub mocodawców, druga umożliwia dostęp do krytycznych informacji. Trzecia zaś osłabia legitymację społeczną państwa-rządu, przeciwko któremu jest zwrócona[17]. Powyższe środki Rosenau przypisał strategii aktorów niepaństwowych. Nowością ostatnich lat jest przesunięcie akcentu w stronę państw, a zwłaszcza mocarstw, które wykorzystują subwersję do projekcji słabości w państwach nieskonsolidowanych wewnętrznie, co stanowi specyficzny przejaw *outsourcingu*[18]. Mamy w nim „państwo sponsora" (mocodawcę) oraz grupy lokalne, które korzystają z jego nieoficjalnego wsparcia. W każdym razie mówimy o działaniach pośrednich, które znajdują się „poniżej progu użycia siły"[19].

[15] Skrót RMA odnosi się do rewolucji w dziedzinie wojskowości (*revolution in military affairs*).

[16] W tym asymetrycznym sporze Chiny zdecydowały się na bojkot towarów litewskich z „przyczyn technicznych" i obniżenie rangi stosunków dyplomatycznych z Litwą w odpowiedzi na zbliżenie tej ostatniej z Republiką Chińską na Tajwanie.

[17] W. Rosenau, *op. cit.*, s. 6–8.

[18] Zob. szerzej: M. Lee, *Crippling Leviathan. How Foreign Subversion Weakens the State*, Cornell University Press, Ithaca and London 2020. Autorka zdefiniowała subwersję jako „wzmacnianie (*empowerment*) lokalnych podmiotów niepaństwowych (*proxies*) w innym państwie w celu osłabienia jego władzy nad terytorium".

[19] Zwrotem *short of the use of force* operuje m.in. definicja podręcznikowa „subwersji" sił zbrojnych Wielkiej Brytanii (*British Army Field Manual* z 2001 r.).

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

Współczesne działania subwersywne wpisują się w proces hybrydyzacji wojny oraz narrację operacji „niekinetycznych". Ten pierwszy termin jest stosunkowo dobrze znany w dyskursie naukowym od połowy lat dwutysięcznych jako epitet używany na określenie koncepcji działań na polu walki lub kompleksu łączącego działania konwencjonalne (kinetyczne) z zestawem praktyk nieregularnych polegających na ingerencji i dezinformacji[20]. Hybrydowość zagrożeń bywa zatem określana przez kombinację działań konwencjonalnych, nieregularnych, przestępczych oraz terrorystycznych, stosowanych przez aktorów państwowych i/lub niepaństwowych. Takie spojrzenie na ataki hybrydowe przedstawiało m.in. Dowództwo Zjednoczonych Sił Zbrojnych USA (USJFC). Drugie pojęcie („kinetyczny") jest *de facto* retronimem, czyli nazwą obiektu lub pojęcia, która pozwala na odróżnienie jego podstawowej i uaktualnionej formy. W naszym przypadku chodzi o wojnę, która musi przestać być klasyczną „wojną", bo ta ostatnia jest nielegalna (art. 2, ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych)[21]. Chodzi zatem o przesunięcia znaczenia przez modyfikację semiotyczną znaku (syntaktyka), który co prawda koduje to samo zjawisko przemocy politycznej (semantyka), ale ma wywoływać inne reakcje (pragmatyka). W gruncie rzeczy takie zabiegi mają zatem także sens subwersywny. Modyfikują sensy, aby „odwracać" uwagę.

Z zaproponowanego przez Franka Hofmana kontinuum konfliktu wynika, że hybrydowość to zasadniczo mieszanie strategii konwencjonalnych oraz nieregularnych (terrorystycznych)[22]. Należy od nich odróżnić działania „poniżej progu wojny", w których dopatrujemy się współczesnej nam „subwersji" jako zagranicznej działalności wywrotowej. Nie oznacza to jednak, że działania „niekinetyczne" występują wyłącznie poniżej progu wojny, co zresztą kłóciłoby się z zamiarem propagatorów tego eufemizmu w amerykańskiej nomenklaturze wojskowej. Hybrydyzacja i zacieranie się granic pomiędzy wojną i pokojem wynika z pewnością także ze zjawiska „weaponizacji" przejawów życia społecznego i gospodarczego, a także z w pełni „kinetycznego" wykorzystywania lub prowokowania „ruchu", który nie ma charakteru „kinetycznego" (np. ruchów migracyjnych). Wobec powyższego, naszym zdaniem, przymiotnik (nie)kinetyczny można równie dobrze zastąpić „(bez)kontaktowym"[23].

---

[20] F. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington 2007; M. Pietraś, *Wojna hybrydowa Rosji na wschodzie Ukrainy w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014–2016*, red. W. Baluk, M. Doroszko, Wyd. UMCS, Lublin 2017, s. 13–32.

[21] W ten sposób „gitara akustyczna" jest retronimem „gitary"; przymiotnik „kinetyczny" to eufemizm stosowany w kręgach wojskowych na oznaczenie działań zbrojnych, które (rzekomo) nie są wojną. Termin ten stosował namiętnie po 2001 r. m.in. Sekretarz Stanu USA Donald Rumsfeld, przyczyniając się do jego upowszechnienia w literaturze, co też potwierdza aplikacja Google Books Ngram Viewer (https://tinyurl.com/yckz9t9b, inf. 12 XII 2021.

[22] F. Hoffman, *Examining Complex Forms of Conflict. Gray Zone and Hybrid Challenges*, „PRISM" 2018, vol. 7, nr 4, s. 32.

[23] Takie ujęcie jest m.in. obecne w myśli strategicznej ChRL, która sygnalizuje, że przyszłe konflikty będą bezkontaktowe (*fei jierong*), nielinearne (*fei xianshi*) i niesymetryczne (*fei duicheng*), tworząc „potrójną wojnę" (*sanzhan*, 三战) psychologiczną, informacyjną oraz prawną. To rozumienie „woj-

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

Współczesna nam subwersja ma zatem osłabiać autorytet władz i zwiększać koszty funkcjonowania państwa, a nie niszczyć do cna. Choć zgodnie z etymologią, polskie tłumaczenie angielskiego rzeczownika *subversion* („obalanie") na język polski nie jest zbyt fortunne, gdyż w swojej pozimnowojennej odsłonie subwersja oznacza manipulowanie, którego celem jest dekonsolidacja państwa, dezintegracja władzy i dezorientowanie społeczeństwa, ale nie definitywne obalenie i zmiana państwa-rządu. Subwersja jest zatem rodzajem strategii negatywnej, w której chodzi o budowanie niebezpieczeństwa innych. Stanowi wynik „blendowania" metod konwencjonalnych i niekonwencjonalnych[24]. Stosowana jest ona w sytuacji braku linii frontu i przy aktywnym wykorzystaniu infosfery. W większości porządków prawnych działania takie podlegają kryminalizacji (np. USA, ChRL, Włochy, Iran).

Strategie subwersywne w domenie polityki dotyczą zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości. W pierwszym przypadku trzeba powiedzieć, że prowadzenie polityki historycznej przez rekontekstualizację wydarzeń historycznych nie jest niczym wyjątkowym, zwłaszcza w państwach o skomplikowanym rodowodzie. Relokowanie dziejowej prawdy jest w takich sytuacjach zorientowane na użytek wewnętrzny i służy zdobyciu poparcia społecznego. Takim działaniom w ramach polityki pamięci towarzyszą najczęściej konkretne decyzje w polityce wewnętrznej czy zagranicznej (np. aneksja Krymu jako powrót do macierzy).

Reasumując tę część rozważań, w naszym rozumieniu subwersja to zatem pośrednia ingerencja w stosunki władcze, instytucje i morale innego państwa. Jedną z przestrzeni geopolitycznych, w której stosowane są działania subwersywne, jest obszar Europy Wschodniej[25].

Specyfika subwersji w Europie Wschodniej

W przypadku Europy Wschodniej wpływ międzynarodowy bywa równoznaczny z niestabilnością, którą można sterować z zewnątrz. Częścią składową subwersji jest dezinformacja i propaganda. Prawda jest w niej przedmiotem manipulacji, a emocje stano-

ny" m.in. na Morzu Południowochińskim z pewnością oddziałuje na rozwój i aktualizacje rosyjskiej doktryny wojskowej. Por. S. Lee, *China's 'Three Warfares': Origins, Applications, and Organizations*, „Journal of Strategic Studies" 2014, vol. 37, nr 2, s. 198–221.

24 Por. *Army Doctrine Publication. Land Operations*, Land Warfare Development Centre, Warminster 2017 (1–32), https://tinyurl.com/2s37c7an, inf. 14 XII 2021.

25 Na potrzeby tego artykułu przyjęliśmy definicję Europy Wschodniej stosowaną przez Departament Statystyczny ONZ, który wyodrębnia 10 państw (Białoruś, Bułgaria, Czechy, Mołdawia, Polska, Rosja, Rumunia, Słowacja, Ukraina oraz Węgry), https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/, inf. 15 XII 2021. W grupie Europy Wschodniej, która wykorzystywana jest do wyboru miejsc w instytucjach ONZ według klucza geograficznego, znajduje się jeszcze 13 państw, w tym m.in. państwa bałkańskie (Litwa, Łotwa i Estonia) oraz kaukaskie (Armenia, Azerbejdżan oraz Gruzja). Sama kwestia definicji Europy Wschodniej zasługuje na odrębne opracowanie; w zależności od wybranego kryterium (geograficzne lub kulturowe) region ten będzie wyglądał nieco inaczej.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

wią informacyjną broń masowego rażenia[26]. Ich podstawowa użyteczność polega na deprecjonowaniu instytucji i „odwracaniu" znaczeń. Działania subwersywne stanowią specyfikę „buforowego" regionu Europy Wschodniej, w którym ścierają się geopolityczne płyty tektoniczne, euroatlantycka (Unia Europejska, Sojusz Północnoatlantycki) i euroazjatycka (m.in. Euroazjatycka Unia Gospodarcza, Organizacja Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego). Na pierwszy rzut oka widać, że podmiotem, który aktywnie korzysta z subwersywnego repertuaru, jest w nim Federacja Rosyjska. „Starcie" to dzieje się za jej sprawą. W porównaniu do okresu „smuty" lat dziewięćdziesiątych XX w. Rosja zdaje się przeżywać swój „renesans" pod rządami Władimira Putina.

Ogólnie rzecz biorąc, rosyjska strategia subwersywna w Europie Wschodniej opiera się na balansowaniu pomiędzy działaniami w przestrzeni geograficznej oraz infosferze. Z pewnością jest ona obecna w tzw. „doktrynie Gierasimowa", która jest szeroko komentowana w ostatnich latach jako odpowiedź na zanikanie granicy pomiędzy wojną a pokojem, działań defensywnych i ofensywnych, a także zlewanie się poziomu strategicznego, operacyjnego i taktycznego[27]. Jeśli subwersja w zimnowojennym rozumieniu polegała na delegowaniu zadań sympatyzującym aktorom lokalnym (*proxies*), XXI wiek pozwala na przeniesienia tych działań do serwerowni, które obsługują „kryptoniezależne" (*proxy*) media obcojęzyczne (np. https://pl.sputniknews.com) lub ingerencje wyborcze[28]. Według rosyjskich analityków zwycięstwo tego czy innego kandydata zależy od stopnia niestabilności politycznej, na które składają się między innymi niepokoje społeczne i aktywna opozycja, które mogą być osiągane drogą subwersji (a, b, c).

Politykę dezinformacji i propagandy Rosji tworzy zbiór oficjalnych, na wpół niezależnych lub niepowiązanych kanałów komunikacji i platform, które służą do tworzenia oraz nagłaśniania fałszywych narracji[29]. Polityka ta opiera się na pięciu filarach: 1) komunikowaniu przez rząd w postaci oświadczeń wydawanych przez Kreml oraz postów umieszczanych w mediach społecznościowych; 2) mediach państwowych o zasięgu globalnym, zwróconych zarówno do międzynarodowej opinii publicznej (np. Russia Today, Sputnik), jak i „do środka" (Ria Novosti, Rossiya 24); 3) wykorzystywaniu mediów „niezależnych", które mogą w sposób zamierzony lub niezamierzony powtarzać

[26] Szerzej zob.: C. O'Connor, J. Weatherall, *The Misinformation Age. How False Beliefs Spread*, Yale University Press, Yale University Press, New Haven–London 2019; L. Mcintyre, *Post-truth*, The MIT Press, Cambridge 2018.

[27] Choć nazwa doktryny przylgnęła do Szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej Walerego Gierasomowa, najpewniej nie jest on jej autorem. Zob. np. В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер" z 27 lutego 2013 r., http://www.vpk-news.ru/articles/14632 , inf. 14 XII 2021; por. M. Galeotti, *The Gerasimov Doctrine*, „Berlin Policy Journal", May/June 2020, https://berlinpolicyjournal.com/the-gerasimov-doctrine/, inf. 13 XII 2021.

[28] Por. np. A. Kruglashov, S. Shvydiuk, *Hybrydowe zagrożenia dla demokracji. Wybrane przykłady zewnętrznej ingerencji Rosji w wybory*, „Wschód Europy" 2020, vol. 6, nr 2; M. Wojnowski, *Amerykańska demokracja jako cel rosyjskich służb specjalnych*, Raport specjalny Warsaw Institute, Warszawa 2021, https://tinyurl.com/e84w9xu7, inf. 13 XII 2021.

[29] *GEC Special Report: Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem*, US State Department, 2020, s. 3, https://tinyurl.com/593864m8, inf. 11 XII 2021.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

rosyjska narrację; 4) weaponizacji mediów społecznościowych w celu infiltracji konkretnych środowisk i osłabiania zaufania do instytucji publicznych[30]; 5) dezinformacji z użyciem cyberataków (m.in. hakowanie, przejmowanie/klonowanie stron www)[31].

Chodzi o wykorzystywanie dobrze znanych w portfolio KGB środków aktywnych (ros. *Активные мероприятия*) w (cyber)przestrzeni. Ich celem jest oddziaływanie na opinię publiczną innego państwa, wprowadzenie w błąd przeciwnika oraz osiągnięcie sytuacji, która nie byłaby możliwa z wykorzystaniem jawnych metod i środków[32]. Przykładem jest portal Geopolitica.ru, który wpisuje się bezpośrednio w zasady „programu subwersji, destabilizacji i dezinformacji" zarysowanego przez Aleksandra Dugina w jego książce *Podstawy geopolityki: geopolityczna przyszłość Rosji* z 1997 r.[33]

W omawianym obszarze ze względów strategicznych taki „czarny PR" dotyczy głównie Ukrainy. Państwo to przedstawiane jest przez rosyjskie czynniki rządowe oraz (rosyjskojęzyczne) media jako ułomne, sztuczne i skazane na (geo)polityczny dryf w stronę Rosji. Rosyjska narracja na temat Ukrainy jako „państwa upadłego" wzmogła się zwłaszcza w 2014 r., gdy „rewolucję godności" (perspektywa większości Ukraińców) przedstawiano jako pucz i próbę instalacji rządów neonazistów. W ten sposób państwo upadłe staje się rodzajem broni, która generuje prawdę przez powtarzanie[34]. Ku zaskoczeniu autora tego artykułu jego anglojęzyczny tekst *Czy Ukraina jest państwem upadłym?* napisany dla czasopisma „New Eastern Europe" został „przedrukowany" (zapewne bez niczyjej zgody) przez rosyjskojęzyczny portal InoSMI.ru (ros. ИноСМИ.py, tłum. Zagraniczne media), który specjalizuje się w tłumaczeniu zagranicznej prasy. Portal ten wchodzi w skład rządowej agencji informacyjnej „Rossija Siegodnia"[35].

Z punktu widzenia Rosji pierwszorzędną kwestią była i jest obecnie chęć zakwestionowania proeuropejskiej orientacji Ukrainy i „zohydzenie" kwestii ukraińskiej wśród europejskich elit politycznych przez wieszczenie jej rychłej dezintegracji[36]. W perspek-

[30] W ten punkt najprawdopodobniej wpisuje się ostatni przypadek dezercji polskiego żołnierza, który (dobrowolnie) oddalił się ze służby przy granicy z Białorusią, został przechwycony przez tamtejsze służby, a po kilku dniach przyznał się do zabijania migrantów, zapewne na rozkaz swoich polskich dowódców (sic!), https://tinyurl.com/3tnb3jxt, inf. 13 XII 2021.

[31] Zob. *GEC Special Report*…, s. 8–9.

[32] Środki te nie ograniczają się do regionu Europy Wschodniej, zob. np. M. Kragh, S. Asberg, *Russia's Strategy for Influence through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case*, „Journal of Strategic Studies" 2017, vol. 40, nr 6, s. 773–816. W 2016 roku w głośnej sprawie 13-letniej Lisy (Niemki rosyjskiego pochodzenia) rzekomo zgwałconej przez muzułmańskich imigrantów wyszło na jaw, że cała historia została wymyślona przez rosyjskie służby w celu sprowokowania środowisk skrajnie prawicowych (m.in. AfD). Por. J. Janda, *The Lisa Case: STRATCOM Lessons for European States*, „Federal Academy for Security Policy" 2016.

[33] А. Ду́гин, *Основы геополитики: геополитическое будущее России*, Москва 1997.

[34] G. Gil, *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych*, Wyd. UMCS, Lublin 2015, s. 224 i n.

[35] Por. idem, *Doubletake: Is Ukraine a Failed State*, „New Eastern Europe" 2015, nr 3–4, s. 97–103, https://inosmi.ru/world/20150829/229926687.html, , inf. 10 XII 2021.

[36] Zob. np. https://euvsdisinfo.eu/report/ukraine-is-a-failed-state-which-will-soon-cease-to-exist, inf. 10 XII 2021.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

tywie długoterminowej chodzi zatem o zablokowanie integracji tego kraju z UE oraz NATO, a także komplikowanie jej relacji z członkami Paktu (np. Polską)[37]. Sprawa ta stanowi jednocześnie element subwersywnego oddziaływania Rosji na Sojusz Północnoatlantycki. Chodzi o systematyczne osłabianie solidarności i politycznej spójności Paktu, a co za tym idzie sparaliżowanie jego dalszej ekspansji, m.in. przez oddziaływanie na jego „najmłodszych" członków (np. Macedonii Północnej)[38].

Niewątpliwie obok „miękkiej", tj. psychologicznej i (dez)informacyjnej, subwersji w rosyjskiej strategii „ciągłego konfliktu" (sformułowanie amerykańskiego dyplomaty Roberta Strausza Hupé z lat 50. XX wieku) znajduje się wciąż miejsce na działania „powyżej progu użycia siły". Na ogół jednak wobec słabszych adwersarzy i w obszarze tzw. „bliskiej zagranicy" (*ruski mir*). Bardziej otwarta („przedkinetyczna") strategia subwersywna ma większe szanse powodzenia w przypadku podmiotów nieskonsolidowanych wewnętrznie (Mołdawia, Gruzja, Ukraina), co wynika między innymi z funkcjonowania *de facto* państw w granicach ich terytorium (np. Naddniestrze, Abhazja, Osetia Południowa, Donbas)[39]. Ich pojawienie się bez zewnętrznych patronów nie byłoby możliwe, a zainstalowane pozwalają na prowadzenie wojen zastępczych (*proxy warfare*) tanim kosztem. Choć takie konflikty są wszechobecne w historii świata, może zatem zaskakiwać fakt, że są one wciąż niedostateczne zbadane[40]. Tymczasem działania subwersywne stanowią o ich istocie.

Subwersja jest sposobem aktywnego kształtowania przeszłości na użytek teraźniejszości. W kontekście polityki historycznej Federacji Rosyjskiej upadek ZSRR przedstawiany jest jako kres historycznej Rosji, zaś odrębność Ukrainy dewaloryzuje się przez wpisywanie jej w koncepcję „trójjedynego narodu ruskiego". Pobrzmiewa w niej idea Wszechrusi, czyli Rosjan (*Великороссы, velikorossy*), Ukraińców (*Малороссы, malorossy*) oraz Białorusinów (Biali Rosjanie, *belarusy*), którzy mają wspólną tożsamość i wzajemnie się potrzebują[41]. O randze tej koncepcji niech świadczy fakt, że słowa te przypisywane są samemu Putinowi[42]. Rola Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego jest w tym punkcie trudna do przecenienia[43]. Tym samym w kontekście

[37] S. Danylenko, O. Shcherbatiuk, *Wykorzystywanie rosyjskich technologii informacyjno-kumunikacyjnych w instrumentalizacji politycznej historii Ukrainy*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne" 2021, nr 2.

[38] I. Stradner, *NATO has a New Weak Link for Russia to Exploit*, https://foreignpolicy.com/2020/04/22/north-macedonia-nato-russia, inf. 14 XII 2021.

[39] Przypadek Mołdawii jest specyficzny, gdyż konstytucja tego państwa (art. 11) wyklucza przynależność Mołdawii do sojuszu wojskowego (NATO czy też OUBZ).

[40] A. Mumford, *Proxy Warfare and the Future of Conflict*, „The RUSI Journal" 2013, vol. 158, nr 2, s. 40–46; F. Bryjka, *Wojny zastępcze*, PISM, Warszawa 2021.

[41] M. Menkiszak, *Borders in Flux: Ukraine as a Case Study of Russia's Approach to its Borders*, „Euroasia Border Review" 2015, vol. 6, nr 1, s. 96–97.

[42] Artykuł Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina *O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców* (opublikowany 12 lipca 2021 r.), https://tinyurl.com/2vkeuztx, inf. 13 XII 2021.

[43] W 2021 r. metropolita Hilarion potwierdził, że sakramenty udzielane w Prawosławnym Kościele Ukrainy („kościół rozłamowy") nie będą uznawane w Cerkwi Patriarchatu Moskiewskiego, który

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

reintegracji obszaru WNP przez Rosję tym, co jest kwestionowane, nie jest „ukraińskość" jako taka, ale państwowość i autonomiczność Ukrainy.

Choć z Białorusią taki problem obecnie nie występuje, Rosja dąży do pośredniego osłabienia pozycji Alaksandra Łukaszenki, które pozwoli jej na powołanie do życia Państwa Związkowego na asymetrycznych, rosyjskich warunkach[44]. Subwersywne „odwracanie" historii ma jednak miejsce także na Białorusi (zapewne za zgodą Rosji), której integracja z Rosją wejdzie w kluczową fazę w 2022 roku. W czerwcu 2021 roku, na mocy dekretu Alaksandra Łukaszenki, ustanowiono nowe święto narodowe jako „Dzień Jedności Ludowej"[45]. Będzie ono obchodzone 17 września. Z perspektywy reżimu białoruskiego traktat ryski (1921) przedstawiany jest jako zło, zaś rok 1939 to moment zjednoczenia narodu białoruskiego. Trwa zatem niewypowiedziana przez nikogo wojna o historię, w której wyśmienicie czują się Rosjanie[46]. Ostatnie miesiące 2021 roku to szeroko komentowany w mediach kryzys graniczno-migracyjny pomiędzy Polską w Białorusią, która dokonała weaponizacji obiektywnie istniejącego problemu migracji do Europy z regionu bliskowschodniego. Wspomagany przez białoruskie służby napór obywateli Iraku (głównie z Kurdystanu) na granicę zewnętrzną Unii Europejskiej wywołał „niehumanitarne" działania strony polskiej, która zdecydowała się na ochronę granicy. W propagandzie białoruskiej sytuacja ta była przedstawiana jako łamanie prawa międzynarodowego i „zbrodnia przeciwko ludzkości"[47]. Trudno oprzeć się wrażeniu, że Łukaszenka próbował w ten sposób nieco ocieplić swój międzynarodowy wizerunek po systemowym sfałszowaniu wyborów prezydenckich (2020 r.) i sankcjach UE wymierzonych w jego reżim.

Będąc częścią działań hybrydowych, subwersja jest obliczona na wymęczenie przeciwnika, jego skompromitowanie lub kapitulację. W przeciwieństwie do regularnych działań nie jest taktyką ludzkochłonną, dając podmiotom ją stosującym względną anonimowość. Zwycięzcą takiego „boju" staje się najczęściej strona bardziej zdetermino-

uznaje jedynie te udzielone w ramach Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, https://www.ekai.pl/patriarchat-moskiewski-sakramenty-udzielane-w-prawoslawnym-kosciele-ukrainy-niewazne/ , inf. 15 XII 2021.

44 Zob. https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-11-05/rosja-bialorus-pozorowane-przyspieszenie-integracji, inf. 14 XII 2021.

45 Zob. https://president.gov.by/bucket/assets/uploads/documents/2021/206uk.pdf, inf. 10 XII 2021.

46 Por. J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, nr 50, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_50_pl_diabel_tkwi_net.pdf, inf. 13 XII 2021; J. Olchowski, *Militaryzacja informacji – Rosja na „infowojnie"*, [w:] *Zagrożenia bezpieczeństwa w procesach globalizacji: zagrożenia polityczne*, red. H. Chałupczak, K. Marzęda-Młynarska, M. Pietraś, R. Suduł, Wyd. UMCS, Wyd. Uczelni Państwowej w Zamościu, Lublin–Zamość 2020, s. 131–152.

47 W odpowiedzi na działania Polaków w rejonie przejścia granicznego Bruzgi–Kuźnica Białoruski Komitet Śledczy wszczął sprawę karną (element *legal warfare*) w ramach art. 128 białoruskiego kodeksu karnego („zbrodnia przeciwko bezpieczeństwu i ludzkości"), https://belsat.eu/en/news/17-11-2021-belarus-authorities-open-criminal-case-over-poland-s-repelling-migrant-attack-in-border-area/, inf. 12 XII 2021.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

wana. W sensie strategicznym wygrana jest zatem obliczona na lata, a nie wpisana w teraźniejszość. Rosja stosuje taką taktykę konsekwentnie w kontekście Ukrainy, co Frank Hoffman obrazowo przedstawił jako „gotowanie barszczu"[48]. Chodzi o poszerzenie rosyjskiej strefy wpływów i sfery niebezpieczeństwa bez ryzyka wywołania zbrojnej odpowiedzi. Strategią subwersywną jest odwracanie uwagi przeciwnika i przedstawianie działań agresywnych tak, jakby nie były one agresją a obroną konieczną (kazus aneksji Krymu, wojny w Donbasie oraz kryzysu graniczno-migracyjnego z końca 2021 r.).

Podsumowanie

Parafrazując wybitnego stratega i teoretyka pola walki generała Carla von Clausewitza, subwersja jest „kontynuacją wojny za pomocą innych środków". Jest rodzajem walki przedłużonej, czyli bardziej działaniem niskiej intensywności niż działaniem gwałtownym. W sensie strategicznym wygrywa w niej podmiot bardziej wytrwały, gdyż istotą sięgania po tę broń polityczną jest destabilizacja przeciwnika lub sprowokowanie go do działań, których nigdy by nie podjął. W regionie Europy Wschodniej subwersja jest stosowana przez Rosję jako środek oddziaływania na silniejszego przeciwnika z obawy przed porażką w starciu bezpośrednim (*vide* Rosja *versus* NATO) i poniesieniem niepowetowanych strat. Jednocześnie wykorzystywana jest jako narzędzie ingerowania w sprawy wewnętrzne państw słabszych i nieskonsolidowanych (Ukraina, Mołdawia). W obu przypadkach Rosji chodzi o uniknięcie działań kontaktowych („kinetycznych") i międzynarodowego ostracyzmu przy jednoczesnym minimalizowaniu lub ograniczaniu obecności NATO w regionie Europy Wschodniej. W „twardym", wąskim rozumieniu mamy do czynienia z „przedkinetyczną" projekcją słabości i podważaniem autorytetu władz innego państwa. W sensie „miękkim" strategia subwersywna ucieka się do wojny informacyjnej z dezinformacją w jej samym centrum.

Strategie subwersywne to jednocześnie specyficzny „środek budowy zaufania i bezpieczeństwa" podmiotów, które chcą utrwalić lub zmienić obecny *status quo*. W obszarze Europy Wschodniej, a zwłaszcza w ruskim mirze, środki te są stosowane w celu konsolidacji strefy wpływów Federacji Rosyjskiej, a także na użytek wewnętrzny, bazując na nostalgii za wielkim ZSRR/wielką Rosją. Cechą specyficzną strategii subwersywnych Federacji Rosyjskiej w tej części Europy wydaje się to, że (poza tzw. „bliską zagranicą") nie zakłada ona kontynuacji w postaci działań bezpośrednich i „kontaktowych", bazując na sztuce niedomówienia i szantażu z wykorzystaniem dyslokacji wojsk itp. Skuteczność tej strategii jest wprost proporcjonalna do traktowania Rosji przez państwa zachodnie jako mocnego i głęboko asertywnego gracza w dziedzinie myśli strategicznej.

[48] F. Hoffman, *Examining*…, s. 32.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

Streszczenie: W XXI wieku „subwersja" (*subversion*), tłumaczona jako zagraniczna działalność wywrotowa, staje się ważnym elementem polityki bezpieczeństwa i budowania stref wpływów w środowisku, w którym otwarte użycie siły może okazać się zbyt kosztowne. Choć pojęcie to jest dobrze znane na gruncie nauk artystycznych, w polskiej literaturze politologicznej nie pojawiało się dotąd w sposób dosłowny. Tymczasem w repertuarze państw pojawiają się środki, które są przedłużeniem, a nawet substytutem, „wojny", a których cel wiąże się z logiką strategii subwersywnych stosowanych w sztuce. W przeciwieństwie do otwartej przemocy takie operacje polegają na utrzymywaniu stanów pomiędzy słabością a upadkiem w drodze wykorzystywania newralgicznych punktów. Subwersja staje się dziś pierwszym wyborem strategicznym wielu państw, w tym mocarstw. Autor wprowadza pojęcie subwersji do terminologii nauki o bezpieczeństwie, wychodząc od rozważań natury teoretycznej (subwersja jako strategia pośrednia i niejawna), aby nieco później przyjrzeć się sposobom operacjonalizacji tych działań w regionie Europy Wschodniej. W konkretnych warunkach geopolitycznych, tj. na styku transatlantyckiego/europejskiego systemu bezpieczeństwa oraz obszaru poradzieckiego, subwersja przejawia się w polityce Kremla wobec Gruzji czy Ukrainy, a ostatnio także Republiki Białoruś względem Polski. Subwersywne działania „poniżej progu wojny" mają prowadzić przeciwnika do politycznych ustępstw, definiując politykę (nie)bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej w jej „bliskiej (i nieco dalszej) zagranicy".
Słowa kluczowe: subwersja, strategia, weaponizacja, Rosja, Europa

Subversion in the (in)security policy in Eastern Europe: selected problems

Abstract: In the 21st century, subversion understood as a foreign disruptive activity, has become an element of security policy and power politics in an environment where the direct use of force may be too risky. Though this term is well-known in humanities in Poland, it hasn't yet been translated and literally applied by Polish political scholars. However, states' repertoire includes measures that are a continuation or even a substitute of "war", and their very objectives are consistent with the logic of subversive strategies known in arts. As opposed to direct violence, such operations aim at maintaining conditions between political weakness and failure by targeting fragile areas. In this vein, subversion appears to become the first strategic choice of many states, including world powers. The author introduces the term to the taxonomy of security studies as he starts from a semantic theoretical reasoning (subversion as a covert and indirect strategy) and later answers how subversive strategies are implemented in Eastern Europe. In a specific geopolitical context, i.e. in the intersection of transatlantic/European security complex and post-Soviet area, subversion is part and parcel of the Kremlin policy towards Georgia and Ukraine, and recently the Republic of Belarus towards Poland. Therefore, subversive, "short of war" measures are intended to force competitors to make political concessions, which defines the Russian (in)security policy in its "near (and a bit further) abroad".
Keywords: subversion, strategy weaponization, Russia, Eastern Europe

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

Субверсияв политике (не) безопасности в Восточной Европе: отдельные проблемы

Аннотация: В 21 веке «субверсия» (*subversion*), переводимая как иностранная подрывная деятельность, становится важным элементом политики безопасности и построения сфер влияния в среде, где открытое применение силы может оказаться слишком дорогостоящим. Хотя эта концепция хорошо известна в области искусства, до сих пор она не появлялась буквально в польской политологической литературе. Между тем в репертуар государств входят меры, являющиеся продолжением или даже заменой «войны», цель которой связана с логикой подрывных стратегий, используемых в искусстве. В отличие от открытого насилия, такие операции заключаются в удержании состояний между слабостью и неудачей, используя горячие точки. Сегодня подрывная деятельность становится первым стратегическим выбором многих стран, в том числе великих держав. Автор вводит понятие субверсии в терминологию науки о безопасности, начиная с теоретических соображений (подрывная деятельность как косвенная и неявная стратегия), чтобы немного позже взглянуть на методы реализации этой деятельности в регионе Восточной Европы. В определенных геополитических условиях, то есть на стыке трансатлантической / европейской системы безопасности и постсоветского пространства, подрывная деятельность проявляется в политике Кремля в отношении Грузии или Украины, а в последнее время также в Республике Беларусь в отношении Польши. Подрывные действия «ниже порога войны» призваны привести противника к политическим уступкам, определяя политику (не) безопасности Российской Федерации в ее «ближнем (и несколько дальнем) зарубежье».
Ключевые слова: подрывная деятельность, стратегия, размещение оружия, Россия, Европа

Bibliografia

Źródła

Artykuł Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina „O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców" (opublikowany 12 lipca 2021 roku), https://tinyurl.com/2vkeuztx.

Piśmiennictwo

Army Doctrine Publication. Land Operations, Land Warfare Development Centre, Warminster 2017

Baade B., *Fake News and International Law*, „European Journal of International Law" 2018, vol. 29, nr 4. DOI: https://doi.org/10.1093/ejil/chy071.

Blackstock P., *The Strategy of Subversion. Manipulating the Politics of Other Nations*, Quadrangle Books, Chicago 1964.

Bryjka F., *Wojny zastępcze*, PISM, Warszawa 2021.

Danylenko S., Shcherbatiuk O., *Wykorzystywanie rosyjskich technologii informacyjno-kumunikacyjnych w instrumentalizacji politycznej historii Ukrainy*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne" 2021, nr 2.

Darczewska J., *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, nr 50, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2015, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_50_pl_diabel_tkwi_net.pdf

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

Dear I., *Sabotage and subversion. The SOE and OSS at War*, History Press Limited, Brimscombe Port Stroud 2016.

Dugin A., *Osnowy gieopolitiki: gieopoliticzeskoje buduszczeje Rossii*, Moskwa 1997.

Ellul J., *La subversion du christianisme*, Seuil, Paris 1984.

GEC Special Report: Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem, US State Department, 2020, https://tinyurl.com/593864m8.

Galeotti M., *The Gerasimov Doctrine*, „Berlin Policy Journal", May/June 2020, https://berlinpolicyjournal.com/the-gerasimov-doctrine/.

Gierasimow W., *Cennost nauki w priedwidienii*, „Wojenno-promyszlennyj kurjer" z 27 lutego 2013 r., http://www.vpk-news.ru/articles/14632.

Gil G., *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych*, Wyd. UMCS, Lublin 2015.

Gil G., *Doubletake: Is Ukraine a Failed State*, „New Eastern Europe" 2015, nr 3–4.

Hoffman F., *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington 2007.

Hoffman F., *Examining Complex Forms of Conflict. Gray Zone and Hybrid Challenges*, „PRISM" 2018, vol. 7, nr 4.

Janda J., *The Lisa Case: STRATCOM Lessons for European States*, „Federal Academy for Security Policy" 2016.

Kragh M. and Asberg S., *Russia's Strategy for Influence through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case*, „Journal of Strategic Studies" 2017, vol. 40, nr 6. DOI: https://doi.org/10.1080/01402390.2016.1273830.

Kruglashov A., Shvydiuk S., *Hybrydowe zagrożenia dla demokracji. Wybrane przykłady zewnętrznej ingerencji Rosji w wybory*, „Wschód Europy" 2020, vol. 6, nr 2. DOI: https://doi.org/10.17951/we.2020.6.2.79-93.

Lee M., *Crippling Leviathan. How Foreign Subversion Weakens the State*, Cornell University Press, Ithaca and London 2020. DOI: https://doi.org/10.7591/cornell/9781501748363.001.0001.

Lee S., *China's 'Three Warfares': Origins, Applications, and Organizations*, „Journal of Strategic Studies" 2014, vol. 37, nr 2. DOI: https://doi.org/10.1080/01402390.2013.870071.

Liddell Hart B., *Strategy*, 2nd rev. ed., Meridian, New York 1991.

Marecki P., *Strategie subwersywne w polskiej literaturze XXI wieku*, „Teksty Drugie" 2012, vol. 6.

Mcintyre L., *Post-truth*, The MIT Press, Cambridge 2018.

Menkiszak M., *Borders in Flux: Ukraine as a Case Study of Russia's Approach to its Borders*, „Euroasia Border Review" 2015, vol. 6, nr 1.

Mumford A., *Proxy Warfare and the Future of Conflict*, „The RUSI Journal" 2013, vol. 158, nr 2. DOI: https://doi.org/10.1080/03071847.2013.787733.

O'Connor C., Weatherall J., *The Misinformation Age. How False Beliefs Spread*, New Haven–London 2019. DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv8jp0hk.

Olchowski J., *Militaryzacja informacji – Rosja na „infowojnie"*, [w:] *Zagrożenia bezpieczeństwa w procesach globalizacji: zagrożenia polityczne*, red. H.Chałupczak, K. Marzęda-Młynarska, M. Pietraś, R. Suduł, Wyd. UMCS, Wyd. Uczelni Państwowej w Zamościu, Lublin–Zamość 2020.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/04/2025 02:32:52

Pietraś M., *Wojna hybrydowa Rosji na wschodzie Ukrainy w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014–2016*, red. W. Baluk, M. Doroszko, Wyd. UMCS, Lublin 2017.

Rosenau W., *Subversion and Insurgency*, RAND Corporation, Santa Monica 2007.

Singh B., *Quest for Political Power. Communist subversion and militancy in Singapore*, Marshall Cavendish Editions, Singapore 2015.

Wojnowski M., *Amerykańska demokracja jako cel rosyjskich służb specjalnych*, Raport specjalny Warsaw Institute, Warszawa 2021, https://tinyurl.com/e84w9xu7.

UMCS